

Hausnarketa juridikoak hizkuntza politikaren egungo bidegurutzeaz

Iñigo Urrutia Libarona

*UPV/EHUko Administrazio Zuzenbidea, Konstituzio
Zuzenbidea eta Zuzenbidearen Filosofia Saileko irakaslea*

Hizkuntza araubide juridikoaren aplikazioari argazki bat ateratzerik izango bagenio, eraldatzen eta estutzen ari den panorama erakutsiko liguke. Espainian 1978ko konstituziotik eratortzen den hizkuntza ereduaren definizio teorikoa bi zutabetan oinarritu zen: batetik, hizkuntza propioei¹ estatus juridikoa aitortu zitzaien (lurraldeka zedarritutako ofizialtasun partekatua, gaztelaniarekin batera), eta, bestetik, gaztelaniari, estatu hizkuntza gisa, nagusitasunezko posizioa bermatu zitzaion. Jatorrian eredu ireki samar gisa konfiguratu zen, lurralde hizkuntzen erabilera normalizatzeari marjina zabala eskainiz.

Halere, azken urteotako hizkuntza eredu konstituzionalaren bilakaerak erakusten digu eredu bera itxiz joan dela, lurralde hizkuntza politikaren helmena mugatuz eta aukerak estutuz. Badirudi gailentzen ari direla izaera politikoko planteamendu berriak, hizkuntza propioen normalizazioarekin urrunegi joan dela baieztatuko luketenak; ondorioz, gaztelania defendatzeko jarrera politiko eta juridikoa justifikatuko litzateke. Alderantzizko perspektibatik, euskal hiztunen

ikuspegitik egungo egoera aztertzean, ezegonkortasun sentazioa edo hizkuntza eskubideetan atzera goazelako sentazioa da nagusi. Estatu frantsesean ere, berriki izan den deszentralizazio prozesuari ez zaio lotu «eskualdeetako hizkuntza» deiturikoen estatus egokirik (Zabaleta 2015).

Hegoaldean, laurogeiko hamarkadaren hasieran lortutako adostasun politikoen ondorioz, euskal hizkuntza-eredua aurrera egiten hasi zen, hizkuntza banaketaren printzipioa ardatz hartuz. Horren ondorioz, ikasleak (unibertsitatekoak barne) ikasgela ezberdinetan banatuak izango ziren, telebista eta irrati publikoko kanalak hizkuntza ofizial batean eta bestean ezarriko ziren... Ez dago zalantzan jartzerik ereduak aurrerapen garrantzitsuak ekarri dituela, duela berrogei urte pentsaezina izan zitekeen bidea eginez; halere, haren aplikazioak gogoeta egiteko moduko alderdiak ere iradokitzen ditu.

Euskal hizkuntza-sistemaren oinarri diren funtsezko arau zutabeak ez dira aldatu azken berrogei urteotan, berriki Euskararen Legearen zurruntasuna sektore jakinetan malgutu bada ere (toki administrazioaren arloan eta laster hezkuntzan ere). EAEn laurogeiko hamarkadan onartutako Euskararen Legeak (azaroaren 24ko 10/1982 Oinarrizko Legea, Euskararen Erabilera Normalizatzekoa) berean dirau, eta ez da sekula aldatu.² Nafarroan, aldiz, Euskararen Legea aldatu izan da, baina soilik zonalde ez-euskaldunean hezkuntza eskubideak zabaltze aldera eta udalerriak hizkuntza eremu batetik bestera banaka mugitzeko. Halere, hori ere arau zurruna dela esan daiteke, oraindik zonifikazioari helden diona, hizkuntza eskubideak mailakatuz eta hizkuntza gutxituaren aurrerapausoak mugatuz, euskararen legearen ondorioz edo haren eraginez.

Hizkuntza politika bidegurutze berri baten aurrean dago. Laurogeiko hamarkadan diseinatutako tresnak zaharkituak geratu dira, eta jurisprudentzia berrienak agerian utzi du bere hauskortasuna. Bien bitartean, berrogei urteren buruan aldaketa sozial eta politiko ugari gertatu dira Euskal Herrian. Egungo gizartea ez da laurogeiko hamarkadako

bera, askoz ere anitzagoa baizik. Aniztasunari balioa ematea erabat bateragarria da hizkuntza aldetik kohesio handiagoa bilatzearekin. Hizkuntza politikan urrats kualitatiboak ematea ez da aukera soil bat, premia bati erantzuten baitio, jurisprudenzia bidezko mehastuetatik babesteko eta egungo gizarte premiei erantzuteko. Bide horretan tresna juridikoak gaurkotzea da proposa daitekeena, eta horretan sakonduko dugu lan honetan.

Kokapena: marko juridiko konstituzionala eta bere eragina

Euskararen historia juridikoa debeku eta jazarpen politiko betetako historia bat da (Torrealdai 1998). Euskarari eragin dioten arauen azterketa historikoak agerian uzten du hizkuntzaren eta boterearen arteko lotura estua (Irujo eta Urrutia 2022). Jakina da estatuaren bateratze-prozesu motela hizkuntza uniformizazioaren eta asimilazio kulturalaren bidez gauzatu dela, XIX. mendearen hasieratik behinik behin. Hizkuntza gatazka ez da gaurkoa, mendetan zehar iraun duen errealitatea baizik.

Euskal Herrian hizkuntza gatazkaren profilak aldagarriak izan dira garai historiko bakoitzean. Hizkuntza-gatazka akzio eta erreakzio dinamike-tan oinarritu da, konfigurazio ezberdinak agertuz historikoki; baina, konfiguratzeko horretan, berebiziko garrantzia izan du bertako (euskal) botereen ahalmen politikoak. Euskal lurraldeen ahalmen politikoak dimentsioa eman dio hizkuntza gatazkari, etengabekoa izan den hizkuntza homogeneizazioari erantzuteko edo aurre egiteko garaian.³

Hizkuntza politika bidegurutze berri baten aurrean aurkitzen da. Laurogeiko hamarkadan diseinatutako tresnak zaharkituak geratu dira, eta jurisprudenzia berrienak agerian utzi du bere hauskortasuna

Hegoaldean euskarak gaur egun duen estatus juridikoak 1978ko konstituzioan xedatutakoa du abiapuntu eta muga. Aurreko garai historikoan, diktaduran (1936-1975), hizkuntza bakar bat baino ez zen aitortzen, gaztelania, ofizialki 'hizkuntza espainola' deitua. Hizkuntza politika faxista hizkuntza ofizial bakarra inposatzera bideratu zen, gainerako hizkuntzak desagerrarazteko intentzior, tartean euskal hizkuntza eta euskal nazio kontzientzia. Ezagunak dira euskararen aurka emandako milaka arau, dekretu, isun, zigor eta agindu (Torrealdei 1998). Giza eskubideak eta era guztietako askatasunak, linguistikoak barne, ukatzeaz gain, euskararen erabilera errotik debekatu zen eremu publikoan, eta baita pribatuan ere. Garai beltz horietan, garrantzi berezia izan zuen euskal kultur erresistentziak euskarazko irakaskuntzaren esparruan.

Testuinguru horretan gauzatu zen konstituzioaren onarpena, aurreko erregimen faxistaren itzalpean, oinarri politiko eta juridiko berriei bide emanez. Parametro politiko konstituzional berrietan lekua egin nahi izan zitzaizen estatu espainiarraren hizkuntza eta kultur aniztasunari edo, nahi bada, nazio ezaugarriak dituzten lurraldeei. Hizkuntzaren ikuspegitik, eta zehazkiago euskararen ikuspegitik, 1978ko konstituzioak bi eragin nagusi sortu zituen:

- Lehena lurraldeari buruzko eragina da. Hots, konstituzioak estatu espainiarra osatzen duten autonomia erkidegoak zehatz aipatzen ez baditu ere, parametro politiko hutsetan oinarrituz, Nafarroako Foru Komunitatea eta Euskal Autonomia Erkidegoa bereizi ziren, euskararen lurraldean muga politiko eta administratiboa ezarriz. Euskararen lurraldearen zatiketa horren ondorioz, euskararen berreskurapen politikaren gaineko eskumen eta ardurak modu banatuan gauzatuko ziren EAEn eta Nafarroako Foru Komunitatean. Hizkuntza komunitatea politikoki zatitua geratu zen Hegoaldean.
- Bigarren eragina substantiboa edo mamizkoa da, euskararen estatusaren funtsezko oinarriak konstituzioan bertan finkatzen baitira. Konstituzioak ofizialtasuna aitortu zion

euskarari, gazteleraren lehentasunezko edo pribilegiozko estatus juridikoari kalterik egin gabe. Gazteleraren estatus pribilegiatuak konstituzioan oinarri hartzen badu ere, bereziki nabarmendu da 2010az geroztik, eskumen higadura argi baten ondorioz.⁴

Hizkuntzen arauketa konstituzionala ez zen modu hertsian diseinatu. Eredu irekia zela uler daiteke, autonomia estatutuei eta normalizazio legeei bide zabal samarra utziz erkidegoetako hizkuntza erregimena osa eta zehatz zezaten (Pons 2019). Halere, denboraren poderioz, eta bereziki Auzitegi Konstituzionaleko jurisprudentziaren bitartez, eredia itxiz joan da. Hizkuntza eredu konstituzionalaren ixte prozesuak 31/2010 Epaian (Kataluniako Autonomia Estatutuari buruzkoa) du bere abiapuntua.

Jurisprudentzia aldaketa horren oinarrian pentsamendu ildo berri bat dago, zeinaren arabera normalizazio prozesuekin urrutiegi heldu garela ulertzen baita; beraz, abian jarri da gaztelera defendatzeko ildo estrategikoa. Oinarri politikoa duen pentsamendu hori auzitegietako epaietan islatu da, eta hizkuntza normalizazioak bere itzalean dakarren bultzada estrategikoaren helmena mugatzeari ekin zaio.

Ildo berri horren elementu adierazgarriena «hizkuntza ofizialen arteko ezinbesteko orekaren» printzipioa da, Auzitegi Konstituzionaleko 31/2010 Epaian ezarri zena. Irizpide berri horren arabera, bi hizkuntza ofizialen arteko berdintasun formalak ez da normalizazio prozesuaren helmuga bezala planteatzen, abiapuntu gisa baizik, hizkuntza propioaren aldeko neurri positiboak blokeatuz. Hona hemen Auzitegi Konstituzionalak dioena:

el concepto de ‘preferencia’, por su propio tenor, [...] implica la primacía de una lengua sobre otra en el territorio de la Comunidad Autónoma, imponiendo, en definitiva, la prescripción de un uso prioritario de una de ellas, en este caso, del catalán sobre el castellano, en perjuicio del *equilibrio inexcusable* entre dos lenguas igualmente oficiales y que en ningún caso pueden tener un trato privilegiado. (AKE 31/2010, ekainaren 28koa, 14. ZO –zuzenbideko oinarria–)

Eredu konstituzionala gero eta estuago bihurtzen ari da, hizkuntza propioen aldeko neurri positiboek muga erantsiak ezarriz.

Gatozen, bada, konstituzio ereduari sakontzera. Ezaguna denez, konstituzioaren 3. artikulua, lehen paragrafoan, gaztelera estatuko hizkuntza ofiziala dela ezarri du, espainiar guztiek berori ezagutze-

Konstituzio araubidearen indarrez ez dago berezko hizkuntzei lurraldetasun printzipioa aplikatzerik; hots, ezin ezar daiteke euskara hizkuntza ofizial bakarra izango den lurralderik (ezta eremurik ere)

ko betebeharra eta erabiltzeko eskubidea dutela gaineratuz. Bigarren paragrafoak gainerrako hizkuntzez dihardu, autonomia erkidegoetako lurraldearen barnean ofizialak izango direla ezarriz, autonomia estatutu bakoitzak arau dezakeenaren arabera.⁵ Konstituzioaren 3.2 eta Gernikako Estatutuaren 6.1 artikuluetan ezarritakoaren itzalez, EAEn euskara, berezko hizkuntza

(hizkuntza propioa) izateaz gain, hizkuntza ofiziala ere bada, gaztelarekin batera (Cobrerros 1989). Nafarroako Foru Hobekuntzaren 9.2 artikulua euskararen ofizialtasuna Nafarroako eremu euskaldunetara hedatzen du, Nafarroako Legebiltzarraren esku utziz eremu horiek zein diren zehazteko ardura. Nafarroako Legebiltzarrari ahalmen zabala eskaintzen zaio euskararen ofizialtasunaren lurralde hedapena ezartzeko, eragotzi gabe lege aldaketa bidez lurralde osora hedatzeko aukera juridikoa.

Konstituzioaren 3. artikulua eraginez esan daiteke gaztelaren nagusitasuna ezarri dela orokorrean edo termino estrukturaletan. Gailentasun juridiko horrek lau isla nagusi ditu:

a) Gaztelera hizkuntza bakarra duten estatuko eremu geografikoetan lurraldetasun printzipioa hertsiki aplikatzen da.⁶

b) Aldiz, hizkuntza propio edo berezko hizkuntzadun eremuetan, pertsonaltasun printzipioa dugu indarrean. Eremu

horietan bi hizkuntza ofizial bizi dira elkarrekin, eta, ofizialtasun bikoitzaren ondorioz, hizkuntza ofizialetatik bat aukeratzeko eskubide publiko subjektiboa sortzen da.⁷

Konstituzio araubidearen indarrez ez dago berezko hizkuntzei lurraldetasun printzipioa aplikatzerik; hots, ezin ezar daiteke euskara hizkuntza ofizial bakarra izango den lurralderik (ezta eremurik ere). Euskara hizkuntza ofizial den eremu guztietan, gaztelera ere hizkuntza ofizial izango da, euskararekin batera. Beraz, lurralde horietan gaztelera zein euskara erabili nahi duten pertsonen hizkuntza eskubideak bermatu beharko dira.

c) Konstituzioak gaztelera jakiteko betebeharra ezarri du, eta horren itzalez espainiar guztiek gaztelera ezagutzen dutelako presuntzioa (AKE 82/1986, ekainaren 26koa, 3. ZO). Presuntzio horretan oinarrituz, administrazioek gaztelera jardun ahal izango dute. Aldiz, autonomia erkidegoetako berezko hizkuntzak jakiteko betebeharririk ezin ezar daiteke, konstituzioa muga baita horretarako. 2006ko Kataluniako Estatutu berriak, katalanaren eta gaztelerearen arteko desoreka hori orekatze aldera, katalana ere jakiteko betebeharra ezarri zuen. Hona hemen katalana jakiteko obligazio juridiko berriaz Auzitegi Konstituzionalak esandakoa:

El deber constitucional de conocimiento del castellano, antes que un deber «individualizado y exigible» (STC 82/1986, FJ 2) de conocimiento de esa lengua, es en realidad el contrapunto de la facultad del poder público de utilizarla como medio de comunicación normal con los ciudadanos sin que éstos puedan exigirle la utilización de otra [...] para que los actos de ‘imperium’ que son objeto de comunicación desplieguen de manera regular sus efectos jurídicos. En el caso de las lenguas cooficiales distintas del castellano no existe para los poderes públicos una facultad equivalente [...] El art. 6.2 EAC [Kataluniako Estatutua] sería inconstitucional y nulo en su pretensión de imponer un deber de conocimiento del catalán equivalente en su sentido al que se desprende del deber constitucional de conocimiento del castellano.⁸

Adierazpen horretan, Auzitegi Konstituzionalak gaztelera-
ren aldeko desoreka baieztatu zuen. Auzitegi Konstituzionalak

gaztelera jakiteko betebeharrak konstituzionala ofizialtasunaren ohiko eragin batekin lotu zuen (bere hitzetan: «la facultad del poder público de utilizarla como medio de comunicación normal con los ciudadanos sin que éstos puedan exigirle la utilización de otra»). Auzitegi Konstituzionalaren interpretazioaren arabera, eragin hori gaztelarentzat soilik gordea da, «gaztelera jakiteko betebeharrarekin» lotuz.

d) Estatuko egitura politiko eta administratiboetan elebarkatasuna aplikatzen da. Erakunde zentraletan hizkuntza propioak erabat gutxietsiak daude, erabilera ofizial gutxi batzuk aitortuak izan badira ere.⁹ Europako Batasuneko erakundeetan antzeko erregimena aplikatzen da: hots, euskara ez da Batasuneko hizkuntza ofiziala, eta, salbuespen zehatz batzuk kenduta, euskara erabiltzerik ez dago Batasuneko erakundeetan.¹⁰

Lau ezaugarri horiekin batera, azpimarra dezagun Espainiako Konstituzioaren 3. artikulua 3. paragrafoak betebeharrak orokor bat ezarri duela, hots, hizkuntzak eta hizkuntza aldaerak begirunez hartu eta babestu behar direla aginduz.¹¹

Laburbilduz, konstituzioak hizkuntza aniztasunari eskaini dion tratamendua bi baliabideren bitartez gauzatu da: batetik, ofizialtasuna aitortuz; bestetik, hizkuntza propioei dagokienez, geografikoki zein kompetentzialki horiek zedarriz. Hots, alde batetik, berezko hizkuntzen ofizialtasuna autonomia erkidegoen lurraldeetara hedatzen da, bertan kokatuta dauden erakunde guztietan eraginak sortuz; bestalderetik, konstituzioak jaso duen zedarrizte kompetentzialaren arabera, euskararen ofizialtasuna autonomia estatutuak ezartzen duenaren arabera izango da. Erkidegoko botere publikoen esku izango da, beraz, euskararen normalizazio prozesua arautzeko eskuena, betiere konstituzioak ezarritako markoaren barnean eta gaztelaren ofizialtasun pribilegiatuari kalterik egin gabe.

Halere, argi izan behar da hizkuntza aniztasuna sustatzeko betebeharrak orokorra konstituzio betebeharrak ere badela (botere publiko guztiei dagokiena, erkidegoko zein estatuko erakundeak izan), hizkuntza aniztasuna begirunez har eta babes dezaten.

Oinarri juridikoa duen hizkuntzen arteko trataera desorekatu horrek badu isla soziolinguistikorik ere. Hona hemen tratamendu juridikoak sorrarazten dituen bi eragin sozio-linguistiko nagusiak:

- Batetik, estatuko botere publiko zentralekin zein Europako Batasuneko erakundeekin harremanak izateko, euskara jakitea *ez da erabilgarria*.
- Bestetik, erkidegoan dauden botereekin harremanak izateko, euskara jakitea *ez da ezinbestekoa*; gaztelera jakitea bai, ordea.

Hori horrela izanik, euskara bezalako hizkuntza gutxituen normalizazio prozesuei erronka handiak planteatzen zaizkie, berezko hizkuntza esparru administratibo eta sozial gutxitako hizkuntza normal bihurtzeko bidean, gaztelararen ofizialtasuna mugatu gabe eta gaztelararen egoera juridiko pribilegiatuari oztoporik eragin gabe.

Konstituzio ereduak koofizialtasuna ezarri arren, berezko hizkuntza duten lurraldeetan ezarritako egitura dual hori (estatu elebakarra eta lurralde elebidunak) ez da izan gaztelaniaren hegemoniari aurre egiteko neurri egokiegia. Eredu horren aldeko apustuak, testuinguru diglosiko batean, ez dio aukera handirik ematen kultur eta botere hegemoniaren rola hausteari; izan ere, erakundeek eta merkatuak bultzatzen eta bideratzen dute gaztelania. Jardun dezagun, bada, EAEko hizkuntza politikaren norabidearen hautuaz eta etorkizunean izan litezkeen aukera juridikoez.

Euskararen Legearen hautua: hizkuntza politikaren helburua

Autonomia estatutuak euskararen ofizialtasuna aitortu ondoren, Eusko Legebiltzarrak, 1982ko azaroaren 24an, 10/1982 Legea onartu zuen, euskararen normalizazioa gidatzeko helburuarekin. Katalanaren edo galegoaren normalizazio legeak garai bertsukoak dira, baina Euskararen Legeak beste norabide bat hartu zuen.

Kataluniako hizkuntza politika, errealitate soziolinguistiko desberdin batean oinarrituta, *hizkuntza konjuntzio edo uz-tarketaren* printzipiotik abiatu zen. Printzipio horren adierazgarri litzateke ikasleak hizkuntza aukerarengatik bereizten ez dituen irakaskuntza eredu bakarra, edo hizkuntza eskakizunak funtzio publikoan orokortzea.

Aitzitik, laurogeiko hamarkadaren hasieran EAEn lortutako adostasun politikoaren ondorioz, euskal ereduak *hizkuntza bereizketaren (edo banaketaren)* printzipioa ezartzen du. Berorren arabera, ikasleei irakaskuntzan komunikazio hizkuntza aukeratzeko eskubidea bermatuko litzaieke, baita unibertsitatekoa ere (ikasgela ezberdinetan bereiziz edo hizkuntzagatik segregatuz); funtzio publikoan, hizkuntza eskakizunak alde aurretik 'elebidun' gisa zehaztutako lanpostuei bakarrik aplikatuko litzaizkieke, baina ez lanpostu guztiei, bi hizkuntza talde eratuz funtzio publikoaren barnean; jakinarazpenak, adierazpen zehatzik ezean, dokumentu bakarrean egingo lirateke bi zutabetan idatzita, bakoitza hizkuntza ofizial batean; eta telebista eta irratiko bina kate sortuko lirateke, bata euskara hutsean eta bestea gaztelania hutsean. Finean, EAEkoa, oinarrian hizkuntza eta gizarte partiketa bat duen eredu dela esan daiteke.

Euskararen Legeko ereduak hizkuntza eskubideak aitortzen dizkio euskara erabili nahi duenari zein gaztelera erabili nahi duenari, bi hizkuntza taldeak indartuz. EAEn (eta partzialki Nafarroan ere) aplikatzen den sistema ezaguna da Europako testuinguruan, gutxiengoak babesteko sistema baita, hain zuzen ere.¹²

Euskal hizkuntza-eredua arauen bidez eratuz joan da. Gutxiengoan zuzenbideak egiten duen bezala, euskal ereduaren ezaugarri nagusia hizkuntza askatasuna gauzatzeko guneak bermatzea da, hizkuntza bat edo bestea erabiltzeko eskubidea bermatuz. Helburu nagusia pertsonen eta hizkuntza taldeen eskubidea asebetetzea da. Finean, hizkuntza normalizaziorako euskal ereduaren helburua hizkuntza talde euskaldunari garatzeko espazioak eskaintzea da (euskaraz hezte, bere

hizkuntzan komunikatzeko bideak ematea, administrazio publikoetako zirkuitu euskaldunak sortzea...), baina oso era apalean planteatzen da hizkuntza aldaketa integrala. Egindako bide luzearen ondorioz, aurrerabide nabarmenak gertatu dira, baina bada zer hausnartzerik gizartearen hizkuntza kohesioaren ikuspegitik. Hizkuntza normalizazioa era integratuago eta kohesio-natuago batez planteatzerik ba ote dago? Zein da araubideak aitortzen digun marjina?

Egungo bidegurutzeak galdera bati erantzutea eskatzen du: zein behar du izan euskararen normalizazioaren ardatz eta eredia XXI. mendean?

Galdera horren erantzuna, sarritan, 'elebitasuna' izaten da. Modu orokorrean elebitasunaz hitz egiten denean, bi hizkuntzak ezagutzeko eta baliatzeko

gaitasunari egin nahi zaio erreferentzia. Helburu hori, adibidez, administrazio mundura ekarriz gero, udalek bi hizkuntzatan jarduteko gaitasuna ekarriko luke. Bide bertsutik, norbanako edo administratuen ikuspegitik, hizkuntza ofizial bietan jarduteko gaitasuna lekarke.

Elebitasunaren helburuak nolabaiteko inflexio puntura eramán gaitzake, baina bai administratuok bai administrazioak bi hizkuntzetan jarduteko gaitasunik badute, zergatik aukeratuko dute euskara erabiltzea? Ezaguna denez, euskararen eta gazteleraren bizitasun etnolinguistikoa zeharo desberdinak dira. Hizkuntza batean eta bestean dagoen hizkuntza eskaintza oso desberdina da (gizarte komunikazioaren esparruan, aisian, komunikazio teknika berrietan, mundu juridiko zein ekonomikoan...). Hizkuntzek betetzen dituzten gizarte funtzioak ez daude orekatuta. Gaztelerak estatu hizkuntzek izan ohi dituzten onurak baliatzen ditu; euskarak, aldiz, oraindik

Hizkuntza normalizaziorako euskal ereduaren helburua hizkuntza talde euskaldunari garatzeko espazioak eskaintzea da, baina oso era apalean planteatzen da hizkuntza aldaketa integrala

ere, hizkuntza gutxitu eta ez-normalizatua izaten jarraitzen du. Pertsonak elebidun bihurtzea baldintza da hizkuntza eraldaketarako, baina hori nahikoa al da hizkuntza desorekak orekatzeko eta euskararen erabilpena orokortzeko?

Hizkuntza politikaren helburutzat 'hizkuntza liberalismoa' hartzeak, hots, hizkuntza askatasun hutsa hartzeak, zalantzak sortzen ditu bi hizkuntzen arteko aldeak horren nabarmenak diren kasuetan: bata, funtzionalki ez-normalizatua; bestea, funtzionalki osoa eta indartsua.

Gaiari heltzeko abiapuntu desberdin bat proposa daiteke, honakoan oinarri hartuz: «hizkuntza elkarteek ematen diote bizitasuna hizkuntzari». Abiapuntu horretatik, hizkuntza politikak osagai berriak barneratu beharko lituzke, hizkuntza aukeraketaz gain. Hots, hizkuntza politikak bi perspektibak hartu ahalko lituzke kontuan: perspektiba indibiduala, batetik, hizkuntza eskubideak aitortuz eta bermatuz; bestetik, perspektiba kolektiboa, hizkuntzaren dimentsio sozialean oinarri hartuko lukeena, eta euskal edo euskarazko gizarte elkarte indartzea helburutzat izango lukeena. Orain arte, lehen perspektiba izan da gure hizkuntza politikaren parametro nagusia.

Perspektiba indibiduala eta kolektiboa, biak, juridikoki osagarriak izan daitezke. Osagarritasuna bilatze aldera, egungo lege paradigmei osagai berri bat gehitu beharko litzaieke, hizkuntza askatasun hutsetik berezko hizkuntzadun eremu funtzionalak indartzera jauzi eginez. Alegia, euskararen garapen osoa hizkuntza funtzio eta eremuak bermatuz eta eremu horiei babes juridikoa eskainiz soilik etor daiteke, ingurumen zuzenbideak naturguneak babesten dituen antzera. Hots, *norbanakoak euskalduntzetik eremuak euskalduntzera jauzi* egin behar dela proposa daiteke. Beste modu batera adieraziz, euskaraz jardungo duten eremuak juridikoki bultzatu eta bermatzea proposa daiteke (udalerrri euskaldunak, eskola, gazteen aisia...). Lege estaldurarik eman dakiok planteamendu horri? Egungo marko juridikoak hizkuntza politikaren 'lurralderatzeari' mugak ezartzen badizkio ere, segidan saiatuko gara azaltzen errotik ez duela bazterten.

Hizkuntza politikaren ‘lurralderatzearen’ aldeko norabidea eta aktore berri bat: auzitegien jurisprudentzia

EAEen, Euskararen Legeak indarrean jarraitzen duen arren, hizkuntza politikaren norabide aldaketa bat antzeman daiteke. Horren adierazle izan da 2/2016 Legea, apirilaren 7koa, tokiko erakundeei buruzkoa (Udal Legea). Hizkuntza politikaren norabidetze berri bati ekin diola esan daiteke, euskarazko funtzionamendu normala ardatz hartuz. Hori da, hain zuzen ere, Euskararen Legearekiko ezberdintasun nagusia. Euskararen Legeak elebitasun simetrikoaren printzipioa hartu zuen irizpidetzat, defektuz (edo besterik ezean) bi hizkuntzetan jarduteko irizpidea.

Udal Legeak, aldiz, elebitasun formalaren irizpidea malgutu eta euskarazko erabilpen normalari bide eman dio. Udal Legearen 6.1 artikuluan, euskara zerbitzu hizkuntzatzat eta orobat lan hizkuntzatzat hartzen da, erabilera normal eta orokorrekoa, hain zuzen ere. Paragrafoak, jarraian, norbanakoei bermatzen die hizkuntza ofizialetatik bat hautatzeko eskubidea administraziora zuzentzerakoan (aurpegi aktiboa), eta neurri berean toki administrazioei betebeharra ezartzen zaie hiritarrrak aukeratzen duen hizkuntzan harrera hartzekoa (aurpegi pasiboa), horretarako neurriak hartu behar dituztela aginduz.

Udal Legeak, beraz, hizkuntza sistema berri bat diseinatu du udalerriei hizkuntza ofizial bakarra erabiltzeko aukera emanaz, betiere komunikazio egintzetan herritarrek hizkuntza aukeratzeko duten eskubidea bermatuz. Euskarazko funtzionamendua zilegi bihurtu da.

Euskadiko Toki Erakundeei buruzko Legea garatzeko 179/2019 Dekretua onartu zen, EAEko toki erakundeetan hizkuntza ofizialen erabilera instituzional eta administratiboa normalizatzeari buruzkoa. Dekretuaren hirugarren kapituluak toki erakundeen hizkuntza ofizialen erabilera instituzional eta administratiboa arautzen du, eta, aldi berean, auzotarrek hizkuntza aukeratzeko duten eskubidea

errespetatzen du, inolako diskriminaziorik gabe. 13. artikulua xedatzen duenez:

Euskadiko toki-entitateek eta Euskadiko tokiko sektore publikoa osatzen duten gainerako entitateek, beren egoera soziolinguistikoa kontuan hartuta, tokiko jardueretan euskara zerbitzu-hizkuntza eta lan-hizkuntza gisa orokorrean eta normaltasunez erabiltzeko modua antolatu eta arautuko dute.

Berritasun gisa, nabarmentzekoa da hizkuntza eskakizunak egiaztatzearen eta lanpostuen berezko jardueretan erabiltzeko irizpideen arteko lotura. Horrela, 20.2 artikulua xedatzen

Auzitegi
Konstituzionaleko eta
justizia administrazioko
gainerako epaitegi eta
auzitegietak azken
urteotako epaiek argi
uzten dute epaitegiak
hizkuntza politikaren
eragile bihurtu direla

duenez, beren lanpostuari esleitutako hizkuntza eskakizuna egiaztatu duten toki erakundeetako langileei nahikoa gaitasun aitortzen zaie beren lanpostuari dagozkion eginkizunak bi hizkuntza ofizialetan betetzeko. Zehazkiago, 3. atalak honako hau ezartzen du: toki erakundeen eta horien erakunde autonomoen zerbitzura dauden langileek, beren plazari esleitutako hirugarren edo laugarren hizkuntza eska-

kizuna egiaztatu badute, euskaraz lan egingo dute, ahoz zein idatziz, erakunde bakoitzak onartutako erabilera planak horri buruz ezartzen duenaren arabera.

Auzitegiak hizkuntza eragile

Euskarazko erabilera normalaren aldeko lege norabidetze berri horrekin bat eginez, aktore edo eragile berri bat sortu da, hizkuntza planifikazioa eta araubidearen garapena baldintzatzen etorri dena. Auzitegi Konstituzionalean eta justizia administrazioko gainerako epaitegi eta auzitegietan azken urteotan modu sistematikoan ezagutarazten ari diren

epaiek argi uzten dute epaitegiak hizkuntza politikaren eragile bihurtu direla, joera murriztaile eta mugatzailea ezarriz. Erabakiek hizkuntza normalizazioan egindako aurrerapenak susmopean daudela sentitzera garamatzate. Hizkuntza oinarriak ez dira sendoak. Zorua erabat labainkor bihurtu da.

Konstituzio jurisprudentzia aztertzean, honako lau etapa hauek bereiz daitezke:

1) Hasieran, lauogeiko hamarkadan, Auzitegi Konstituzionalak 82/1986, 83/1986, 84/1986 eta 123/1988 epaietan autonomia erkidegoetako hizkuntza legeei buruz emandako erabakiek ofizialtasun bikoitzeko hizkuntza ereduaren ezauzgarri orokorrak finkatu zituzten (ofizialtasunaren definizioa eta abar).

2) Lauogeiko hamarkadaren amaieran eta lauogeita hamarreko hamarkadan, jurisprudentzia arorik aurrerakoiena edo hizkuntza propioen normalizazioaren aldekoena gertatu zen (Auzitegi Konstituzionalaren 69/1988, 74/1989, 46/1991 eta 337/1994, 56/1990, 50/1999 epaiak, besteak beste). Epaia horiek autonomia erkidegoei tarte esanguratsua aitortu zieten beren berezko hizkuntza ofiziala babesteko eta sustatzeko politikak egiteko.

3) Auzitegi Konstituzionalaren 31/2010 Epaia aldaketa murriztaile bat ekarri zuen Kataluniako 2006ko estatutu berriaren aurkaratzearen ondorioz. Interpretazio adierazpen ugari erabiliz –askotan, prebentziozkoak–, Auzitegi Konstituzionalak muga berriak ezarri dizkie autonomia erkidegoen hizkuntza politikari (egokitasun eta proportzionaltasun azterketaren bidetik). Gaztelaren egoera pribilegiatua bermatze aldera, bi bide erabili dira: batetik, konstituzioaren 3.1 artikuluen pareko ezagutza betebeharra errefusatu da; bestetik, hizkuntza propioen aldeko neurri positiboak mugatu dira, gaztelaniaren kaltetan izan litezkeen desorekak debekatu (31/2010 AKE, 14. ZO).

4) Gaur-gaurkoz, doktrina konstituzional murriztaile horren proiektzioa sektore material askotara hedatzen ari da, lege autonomikoen aurkaratze orokorraren ondorioz

(Auzitegi Konstituzionalaren 78/2017, 86/2017, 87/2017, 88/2017, 89/2017, 7/2018, 11/2018, 51/2019 epaiak), baita autonomia erkidego batzuetako erakundeek onartutako lege atzerakoiena ere (165/2013 AKE eta 56/2016 AKE). Epai horien ondorioz, pixkanaka mugatuz joan da autonomia erkidegoetako botere publikoek beren hizkuntzak babesteari dagokionez jarduteko duten tarte. Horrenbestez, nahiz eta Auzitegi Konstituzionalak, kasu askotan, aurkaratutako lege autonomikoen konstituzionaltasuna konfirmatu, argi eta garbi murrizten du horien ahalmen normalizatzailea, interpretazio epaiak erabiliz.

Justizia administrazioak oso antzeko panorama agertzen digu. Une honetan esan daiteke epaitegi eta auzitegiak, hizkuntza normalizazioari dagokionez, lehen mailako eragile bihurtu zaizkigula. Modu sistematikoan normalizazioaren aurka agertzen ari dira, neurrian inkonstituzionaltasuna deklaraturik. Justizia administrazioa hizkuntza politika errotik baldintzatzen ari da, hizkuntza araubidearen zaurgarritasuna agerian utziz. Botere judiziala hizkuntza arloko inboluzioa eragiten ari da, egungo lege oinarriak kolokan jarriz eta euskararen lege markoa sendotzeko premia agerian utziz. Hainbat adibide aipa genitzake, baina gutxi batzuetara mugatuko gara.

Udal Legea Auzitegi Konstituzionalaren epaiaren zain dago, EAEko Justizia Auzitegi Nagusiak ofizioz aurkeztutako inkonstituzionaltasun galdera baten ondorioz. Auzitegi Nagusiak, 2021eko irailaren 7ko Autoaren bitartez, Udal Legearen 6.1 artikulua konstituzioarekin bateragarria ote den zalantzak agertu dizkio Auzitegi Konstituzionalari, honakoa azalduz:

la igualdad de ambas lenguas quiebra por completo porque la libertad de opción habría desaparecido ante la falta de control de la voluntad administrativa que confirme la utilización del euskera y deniegue la del castellano.

Auzitegi Nagusiak, funtsean, zalantzan jartzen du udalek euskaraz jardun ahal izatea, honakoa gaineraturik:

La redacción del artículo que hemos analizado sitúa al euskera en una posición de primacía que impide la libertad de opción de los hablantes por una u otra lengua ya que la somete a unos condicionamientos que, reduciéndola a un único supuesto –el desconocimiento del euskera–, la imposibilitan. La libertad de opción y el equilibrio entre ambas lenguas se ven coartadas por el precepto analizado en el desenvolvimiento de estas en la actividad de representación política de los ciudadanos y en el desempeño de sus puestos por los empleados públicos locales lo que implica, respecto a los primeros, la afectación no solo de sus derechos como ciudadanos y la lesión de los arts. 3 y 14 de la Constitución sino, de modo especial, la lesión de los arts. 1 y 23 en la medida en que la actividad representativa y el pluralismo político se ven seriamente afectados al ser la lengua el instrumento esencial de su ejercicio.

Erreparo juridikoak ager dakizkioke auzitegiaren baieztapenari. Udal Legearen 6.2 artikulua ez du hizkuntza askatasunik eragozten. Artikuluak agertzen duena udalak euskaraz funtziona dezakeela muga jakin batekin: alegia, zinegotzi guztiek euskara ulertu behar dute. Ez da zuzena esatea artikulua hiztunek hizkuntza bat edo bestea aukeratzeko duten askatasuna eragozten duela. Administrazioek hizkuntzak erabiltzeko duten askatasuna ez da manu horretan arautzen, ezta zinegotzien hizkuntza aukeraketa ere. Korporazioko kideek hizkuntza ofizialak erabiltzeko duten askatasuna ez da ukatzen; areago, berariaz aitortzen da.

Inkonstituzionaltasun auziaren planteamenduari objektzioak planteatu ahal zaizkio, formari zein funtsari begira. Gai formalei dagokienez, lehenik eta behin, harrigarria da Vox alderdi politikoak auzi errekurtsioa jartzeko legitimazio aktiboa onartzeko eragozpenik ez izatea, alderdi politiko horrek ez baitu zinegotzi bakar bat ere EAeko udalerrietan. Eta hori garrantzitsua da, aztertzen ari garen xedapenak udal funtzionamenduen *ad intra* ondorio eskusiboak dituelako. Bigarrenik, harrigarria da, halaber, Euskadiko Toki Erakundeei buruzko Legearen 6.2 artikulua garatzen duen 179/2019 Dekretuaren xedapena errekurtsio nagusian aurkaratu ez denez, EAEn zailantza juridiko hori Auzitegi Konstituzionalari aurkeztu izana.

Hain zuzen ere, Auzitegi Konstituzionalari luzatu zaion galdera beste auzi errekurtsu baten ondorioz planteatu da, 179/2019 Dekretuaren aurka Vox alderdi politikoak jarritakoa (zehazki, 179/2019 Dekretuaren 1.2.b), 5.1, 7.3, 9, 11, 12, 13, 17, 24, 27, 33.2, 35, 36 eta 38. artikuluen aurka). Auzitegi Konstituzionalak Udal Legearen 6.2 artikulua konstituzioaren araberakoa ote den edo ez argitu ondoren ebatziko du errekurtsu hori Auzitegi Nagusiak.

Auzitegi Nagusiak hainbat epai eman izan ditu hizkuntza eskakizunei buruzko sistemaren aurka. Esate baterako, 2021eko maiatzaren 4ko Auzitegi Nagusiaren Epai norabide bertsutik abiatzen da. Epai horrek Irungo Udaleko udaltzaingoaren hamabi plaza betetzeko funtzio publikoan sartzeko hautaketa prozedura baliogabetu zuen, plaza horietan guztietan, baldintza gisa, euskararen ezagutza egiaztatzea eskatzen baitzen. Hori ere epai atzerakoia da, inbolutiboa, indarrean dagoen araubidea saihestu eta indarrrik gabe uzten duena. Epaian honako baieztapena jasotzen da:

la legislación reguladora de esta materia trata de encontrar un equilibrio entre el derecho de los ciudadanos a relacionarse con la administración en euskera y el derecho de los castellanoparlantes a acceder a los cargos públicos. (4. ZO)

Auzitegia aurreiritzi batean oinarritzen da: erdaldunak kargu publikoak eskuratzeko eskubidearen jabe dira (*sic*). Baina halako eskubiderik ez da legerian aitortzen; areago, ideia hori ez dator bat indarrean dagoen hizkuntza planifikazioarekin. Legeriak ez du funtzio publikoan sartzeko eskubiderik aitortzen hizkuntza ofizialetako bat jakin gabe. Legeriak diseinatutako sistemaren arabera, lanpostuetatik batzuk eskuratzeko euskara jakitea nahitaezkoa da.

Euskal Autonomia Erkidegoan, hizkuntza eskakizunen sistema deritzona aplikatzen da. Sistema hori Euskal Funtzio Publikoari buruzko Legean arautu da, eta EAEko herri administrazioetan euskararen erabilera normalizatzeko prozesua arautzen duen apirilaren 15eko 86/1997 Dekretuak

garatu du. Bi arau horiek ez dira aipatu ere egiten Auzitegi Nagusiaren epai horretan.

Sistema, jakina denez, funtzio publikoko lanpostu bakoitzari hizkuntza eskakizun jakin bat ezartzean oinarritzen da. Lanpostua betetzeko behar den euskarazko gaitasun mailak zehazten du hizkuntza eskakizuna. Lanpostu bakoitzaren hizkuntza eskakizuna lanpostuen zerrenden bidez finkatzen da: lau daude, euskara maila txikienetik handienara ordenatuta (1. HE, 2. HE, 3. HE eta 4. HE), eta hizkuntza erabileren arabera esleitzen zaizkie plazei. Plaza guztiek dute beren hizkuntza eskakizuna.

Kontuan hartu beharreko bigarren elementua derrigortasun data da. Derrigortasun data ezartzen du noiztik aurrera izango den nahitaezkoa hizkuntza eskakizuna akreditatzea lanpostua hornitzeko. Hala, derrigorrezko hizkuntza eskakizunez (izangaiak dagoen hizkuntza eskakizuna egiaztatu beharko du) eta derrigorrezkoak ez direnez (sartzeko eta lanpostua betetzeko ez da hizkuntza eskakizuna egiaztatu behar, merezimendu gisa baloratzen baita) hitz egiten da. Derrigorrezko hizkuntza eskakizuna izan behar duten lanpostuen kopurua zehazteko, indize bat aplikatzen da, administrazioaren lurralde eremuan bizi diren biztanleen euskararen ezagutzari buruzko datuetan oinarrituta kalkulatzeko dena. Formula hau erabiltzen da:

$$\text{Derrigor bete beharreko indizea} = \text{euskaldunen \%} + (\text{ia euskaldunen \%}/2)$$

Horrela, adibidez, Irungo biztanleen %40 elebiduna balitz eta %20 ia euskalduna edo elebidun pasiboa (euskara ondo hitz egin ez arren, ulertu egiten duten pertsonak), indizea

Auzitegi Nagusia aurreiritzi batean oinarritzen da: erdaldunak kargu publikoak eskuratzeko eskubidearen jabe dira (*sic*). Baina halako eskubiderik ez da legerian aitortzen

honako hau izango litzateke: $40 + 20/2 = 50$. Ondorioz, Irungo Udaleko lanpostuen %50ek derrigorrezko hizkuntza eskakizuna izan beharko lukete. Hala, 50 langileko plantilla hipotetiko batetik, 25ek derrigorrezko eskakizuna izan behar lukete.

Irungo udaltzainen kasuan, deialdira atera ziren plaza guztiek derrigorrezko hizkuntza eskakizuna zuten. Horren arrazoa araudiaren aplikazioa besterik ez zen, indizearen ondorioa, hain zuzen ere.

Baina, horrez gain, epaiak okerreko ikuspegia darabil bere argumentazioan. Zera dio:

hemos de plantearnos si, para garantizar ese derecho de los ciudadanos es estrictamente necesario que todos los policías municipales conozcan el euskera. Y es que, tal y como ha declarado el Tribunal Constitucional, la obligación de conocer esa lengua no afecta a todos y cada uno de los empleados públicos al servicio de la administración, sino a ésta en su conjunto. Por consiguiente, la exigencia de conocimiento del idioma a los aspirantes a cargo público tiene sentido en cuanto es necesaria para garantizar ese derecho. Más allá de ello, podemos considerar que constituye un requisito discriminatorio. (5. ZO)

Epaiak ez du kontuan hartu arauz ezarritako plangintza sistema. Hizkuntza plangintza egitea ez dagokio auzitegiari, udal administrazioari baizik, legearen arabera. Horregatik, harrigarria da EAeko Justizia Auzitegi Nagusiak Laudioko udaltzainen epaian honako iritzia jaso izana:

Hemos de tener en cuenta que no es necesario que todos los agentes de la policía municipal conozcan el euskera para garantizar a los ciudadanos su derecho a relacionarse con la administración utilizando esa lengua. Sería suficiente con que uno de los integrantes de cada pareja y alguno de los agentes que atiende al público conozcan el idioma. Sin embargo, la administración ha optado aquí por exigir, como requisito ineludible para poder aspirar a ser policía municipal, acreditar un determinado nivel de euskera. Requisito que, como hemos explicado, no está justificado para garantizar los derechos de los ciudadanos y que, de ese modo, se ha convertido en un elemento de discriminación hacia una parte importante de la población. (4. ZO)

Baieztapen hori juridikoki ulergaitza da. Botere judizialak ezin du ezarri administrazioaren zerbitzuen antolakuntza. Epaileek udal arauen zuzentasunaz jardutera mugatu behar dute, ez hizkuntza eredu baten edo bestearen alde egin, administrazioa ordezkatzuz eta bere hizkuntza eskumenak mugatuz. Epaileei ez dagokie araututako hizkuntza sistema ordezkatzetik, ezta aldatzerik ere.

Alabaina, horiek ez dira kasu isolatuak. Udaltzaingoko lan postsetan izena emateko euskara ezagutzea legez kontraktatzat jo da, honako argumentazioarekin:

exigir un nivel B2 de euskera contradice frontalmente los principios básicos de acceso a la función pública al dejar fuera de la bolsa de trabajo a todo aquel que no pudiera acreditar dicho nivel. (EAEko Justizia Auzitegi Nagusiaren 2512/2022 Epaia, 2022ko uztailaren 5ekoa, 4. ZO)

Edo Laudioko Udalean lanpostu bat hornitzeari dagokionez, epaileak euskara munduko hizkuntza zailenen artean omen dagoela ere argudiatu zuen hizkuntza eskakizuna baztertzeko.¹³ Luze jarrai genezake antzeko kasuak aipatuz.

Azken aldian izan diren epaiei begira jarrita, ondorio bat azpimarra daiteke: auzitegiak erabat baztertzen ari dira hizkuntza normalkuntzako prozesua arautzen duen araudia; araudia aplikatu ordez, beste irizpide subjektibo batzuk erabiltzen ari dira, ordenamendu juridikoa berrituz. Baina hori ez dagokie epaileei, legebiltzarrei baizik. Epaileei dagokiena da araubidea aplikatzea, gehiago edo gutxiago gustatu arren.

Tamalgarrria da epai horietan erabiltzen den argumentazioa. Juridikoki ez da onargarria, adibidez, euskara munduko hizkuntzarik zailenetako bat dela adieraztea, justifikatzeko sei urtez euskara eskolak hartu ondoren ez dela lortu lanpostuak finkatuta duen euskara maila; edo, udaltzainak bikoteka patruilatzen duten heinean, nahikoa dela bietako batek euskaraz jakitea, justifikatzeko ez dela beharrezkoa oposizioan ateratzen diren plazek derrigorrezko hizkuntza eskakizuna izatea. Epai horiek hauxe ahazten dute: Euskara-ren Legeak 14.2 artikuluan ezartzen duela botere publikoek

zehaztu behar dutela zein lanpostutarako den nahitaezkoa bi hizkuntzak jakitea. Epaiek hizkuntza araudiari bizkarra ematen diote, ez dagokien legegile rola hartuz.

Azken hausnarketa

Egin dugun azterketak agerian uzten du euskal hizkuntza-ereduaren oinarri juridikoen interpretazioa aldatuz joan dela denborarekin. Hizkuntza arloko adostasunak eta hizkuntza araubide juridikoa ahulduz joan dira.

Hizkuntza politika definitzeko dagoen eremua gero eta estuagoa da. Aurreko urteetan, disponibilitate marjinak muga argia zuen, hizkuntza aukeratzeko eskubidearen bermearekin. Hots, eskubide hori bermatuz gero, hizkuntza politikak norabide bat edo beste har zezakeen. Gaur egun, ordea, hizkuntza ofizialen arteko oreka ari da inposatzen hizkuntza politika definitzeko orduan.

Oreka saihetsezinaren irizpideak ondorio juridiko sakonak ditu hizkuntza politikaren motor gisa. Hizkuntza propioaren erabilerari tratamendu espezifikoak ematekin beste marko batera egin dugu jauzi: hizkuntza ofizialen arteko berdintasun

eraginkorra bilatze aldera soilik da onargarri hizkuntzen arteko tratamendu desberdina.

Hizkuntza ofizialen arteko oreka irizpidearen neutraltasun falta da sakonagoa den beste gogoeta bat. Kontuan izan behar da hizkuntza ofizialen abiapuntua ez dela berdina. Hizkuntza propioen eta gaztelaniaren bizitasun etnolinguistikoak oso desberdinak dira. Beraz, berdintasunezko helburua lortzeko orduan, ez da egokia biak berdintasun

Euskararen normalizazio prozesuaren bilakaeran, agerikoa da fase berri bat irekitzeko beharra.

Hizkuntza politika ainguratzeko oinarri juridiko sendoagoak lituzkeen sistema berri baterantz jotzea dugu erronka

osoz tratatzea. Hizkuntzen arteko oreka helmuga izan liteke, baina ez abiapuntua. Hala ere, Auzitegi Konstituzionalak oreka egoera normal gisa barneratu du bere jurisprudentzian, eta desoreka normalizatzaila salbuespen egoera bezala.

Ikuspegi hori hertsagarriegia da. Hizkuntza normalizazioa, gure ustez, ezinbesteko oreka printzipioaren salbuespen gisa hartu beharko litzateke. Hizkuntzaren arlo honetan, bi plano bereizi behar dira: lehena, hizkuntzen estatus juridiko formalari buruzkoa, pertsonak erabiltzeko dituzten hizkuntza eskubideetan eragiten duena. Plano horretan, botere publikoarekiko harremanetan pertsonak bi hizkuntza ofizialekiko dituzten posizio juridikoak berdinak izan beharko lukete. Aukeratutako hizkuntza ofizialak eraginak sortu behar ditu harreman horietan.

Bigarren plana hizkuntza politikaren eremuan kokatuko litzateke. Eta, hizkuntza politikaren arloan, autonomia erikidegoari dagokio hizkuntzen tratamendua zehaztea, hizkuntza propioaren aldeko neurriak zilegi bihurtuz, betiere lehen plana bermaturik. Hizkuntza aukeratzeko eskubidea bermatu behar da, baina horrek ez du esan nahi hizkuntza tratamendua ezinbesteko orekan oinarritu behar denik. Hizkuntza propioa pribilegiatu daiteke, erabilera normaleko hizkuntza bihurtuz, norbanakoen hizkuntza aukeraketarekin bateragarri bihurtuz.

Hizkuntza politika berriak oinarri juridiko sendoagoak behar lituzke. Hori nahitaezkoa bihurtu da auzitegien jurisprudentzia atzerakorrari aurre egiteko.

Euskararen normalizazio prozesuaren bilakaeran, agerikoa da fase berri bat irekitzeko beharra, oinarri juridiko berri sendoagoetan oinarritua. Orain arte indarrean izan ditugunak higatuz joan dira estatuaren birzentralizazio ekimen legegileen eta auzitegien ekintza erregresiboaren ondorioz. Helburua oinarri sendoagoak ezartzea eta aurrerapenak blindatzea izango litzateke. Hizkuntza politika ainguratzeko oinarri sendoagoak lituzkeen sistema berri baterantz jotzea dugu erronka.

Bidegurutze batean gaude. Hizkuntza araubidearen zaurgarritasuna argiro agertu zaigu. Oinarri juridiko irmoagoen alde egin ezean, zaila izango da posiziorik ez galtzea eta normalizazio prozesuan atzera ez egitea. Horrek hausnarketa lasaia eskatzen du, baina ez dago denbora galtzerik.

Hasteko, egungo sistema blindatzeko beharrezkoak diren lege erreformak sartu beharko lirateke, lege bidez nagusiki. Hots, hizkuntza eskakizunen sistema blokea ez dadin, beharrezkoa dirudi urgentziazko lege estaldurak, Funtzio Publikoari buruzko Legean nahitaezko aldaketak eginez.

Nolanahi ere, etorkizunari perspektiba handiagoarekin begiratu behar zaio, gizarte eremu guztietan euskararen erabilera ardatz hartuta. Administrazio arloan, egungo hizkuntza eskakizunen sistema birpentsatu beharko litzateke, euskara erabilera normaleko hizkuntza bihurtzeko tresna egokia ote den aztertuz. Hots, helburua baldin bada euskara ohiko funtzionamendu hizkuntza bihurtzea, galdera da hizkuntza eskakizunen sistema tresna baliagarria ote den horretarako. Heldu zaigu, agian, hizkuntza ezagutza orokortzen duen sistemarantz iragateari buruz hausnartzeko unea. Hori itsasargi bezala hartuta, beharrezko diren lege erreformetan pentsatzen hasteko unea heldu zaigulakoan nago.

Bukatzeko, labur bada ere, etorkizuneko hizkuntza politikak barnera ditzakeen ardatz jakin batzuk aipatu besterik ez nuke nahi:

1. Gazteen esparruan, eskolaz kanpoko jardueren hizkuntza erabilpena arautzea.
2. Eremu sozioekonomikoan eragitea, bai kontratazio publikoko hizkuntza klausulak orokortuz, bai lan hitzarmenen bidez.
3. Unibertsitate hezkuntzan eta profesionalak formatzeko ikastegietan euskararen erabilpena orokortze aldera urratsak ematea.
4. Hiriguneentzat hizkuntza politika berezitua diseinatzea.
5. Administrazioaren zerbitzuan aritzeko hizkuntza eskakizunak orokortzea.

6. Arnasguneak babesteko neurri juridiko eraginkorrakoak.
7. Komunikazio sisteman hizkuntza eredia aldatzea, hizkuntza kuotak orokortuz.
8. Nafarroako hizkuntza zonifikazioa gainditzea.
9. Iparraldean euskararen ezagutza eskola bidez orokortzearen alde egitea, Korsikarentzat ezarritako eskema gurerara ekarriz. 🌐

Oharrak

1. Hizkuntza ofizialaren eta 'berezko hizkuntzaren' kontzeptuei buruz, ikus Milian (1988), Vernet (1992, 2003) eta Pons (2015).
2. Horrek erakusten du urte haietan lortutako adostasun politikoa oso irmoa izan zela, agian irmoegia. Kontuan hartu behar da hizkuntza araudia etengabe egokitu behar dela hizkuntzaren erabileraren normalizazioaren aurrerapenetara.
Badirudi duela berrogei urteko hizkuntza sistemari buruzko itun politiko hura ukiezina dela. Euskararen estatus juridikoa eta normalizazioaren helburuak autogobernu sistemaren oinarritzko zutabetzat har daitezke. Halere, plangintza sistema (edo elebitasunaren eredia) ez litzateke zurruntasun berarekin planteatu behar. Izan ere, Euskararen Legearen ukiezintasunaren ideiak mugak ekar diezazkioke normalizazio bidean aurrerapausoak emateari, hizkuntza integrazioaren alde urrats positiboak emateko orduan.
3. XIX. mendean izan diren trantsizio politikoetan euskarari eman zaion garrantziaz jabetzeko, ikus Urrutia eta Irujo (2014).
4. Euskararen gaineko jurisprudentziazko higaduraz aurrerago jardungo dugun arren, komeni da aurreratzea autogobernuak maila orokorrean jasan duen higaduraren testuinguruan kokatzen dela (ikus Askoren artean 2022).
5. Hizkuntza erregimen juridikoa osatzeko eskumena autonomia estatutuei dagokienez, esan ohi da konstituzioak hizkuntza eredu malgua eta zabala ezarri duela. Izatez, konstituzioak ez du adierazten zein hizkuntzek osatzen duten 3.2 artikuluan aipatzen dituen «gazteleraz besteko gainerako hizkuntza» horien multzoa, ezta ofizialtasunak zein eskubide edo ahalmen dakartzan ere (ikus Vernet 2003: 91).
6. Ikuspegi soziolinguistikotik abiatuta, lurraldetasun eta pertsonaltasun printzipioaren arteko bikoizketa Heinz Klossek formulatu zuen

xx. mendeko hirurogeiko hamarkadan. Bere formulazioaren arabera, lurraldetasun printzipioak ez du ezinbestean elebakartasuna ekarri behar. Klossen lurraldetasun printzipioari buruz zera adierazi zuen Kenneth D. McRaek (1975: 34): «hizkuntza erregimenak hizkuntza bakar bati eskusiboki eman diezazkioke eskubideak, edo eman diezazkioke eskubide mugatuak (edo are osoak ere) hizkuntza gutxitu bati, beste hizkuntza batekin edo batzuekin batera». Gaiak sakontzeko, ikus Solé (2009: 145hh).

7. Ofizialtasunaren eragin hori doktrinalki erabateko adostasunez onartzen da. Ikus, besteak beste, Milian (1984: 130-132 eta 142-143), Co-breros (1989: 36), Agirreazkuenaga (1991) eta Vernet (2003: 91-92).
8. AKE 31/2010, ekainaren 28koa, 14. ZO. Halere, Auzitegi Konstituzionalak ez zuen Kataluniako Estatutuaren 6.2 artikulua inkonstituzionalizat deklaratu. Hori egin gabe, artikulua hedapena zedarritu zuen, adieraziz hezkuntzaren eta funtzionarioen arloetan katalana ezagutzeko betebeharra izan daitekeela, baina inola ere ez katalana ezagutzeko betebeharrak orokorrik.
9. Ikus Eskaera Eskubidea arautzen duen 4/2001 Lege Organikoaren 5. artikulua, hizkuntza koofizialen erabilera aintzatetsiz; Herritarrek Zerbitzu Publikoetara Sarbide Elektronikoa izateari buruzko 11/2007 Legearen 6. xedapen gehigarria, administrazio elektronikoa baliatuz hizkuntza (ko)ofizialak erabiltzeko ahalmena aurreikusiz; Senatuko Erregelamenduaren 56 bis artikulua eta 4. xedapen gehigarria, Senatuko zenbait agerralditan hizkuntza koofizialen erabilera aurreikusiz.
10. 2005eko ekainaren 13ko Ministro Kontseiluak Europako Batasuneko hizkuntza erregimenaren aldaketa onartu zuen, irlandarari hizkuntza ofizialaren eta lan hizkuntzaren estatua emateko. Aldaketa hori gauzatzeari gain, estatus berri bat aitortu zitzaizen estatu kideetako konstituzioetan aitortza duten hizkuntzei. Hain zuzen ere, Europar Kontseiluak eta estatu kideek sinatutako administrazio akordio batean finkatutako baldintzetan, erakundeekiko harremanak hizkuntza horietan gauzatzeari bide eman zitzaizen, modu mugatuan eta zeharka bada ere.
11. Hizkuntza aniztasuna babestu eta sustatzeko eginkizuna autonomia estatutuaren ezaugarritzat jo zuen Auzitegi Konstituzionalaren 205/1990 Epaia. Konstituzioaren 3. artikulua hedapen juridikoaz, ikus Arzo (2009: 61) eta Pérez Fernández (2006: 59).
12. Ikus gutxiengo nazionalak babesteko esparru hitzarmena (Europako Kontseiluaren 157. zenbakiduna), Estrasburgon egin 1995eko otsailaren 1ean (*Estatuko Aldizkari Ofiziala*, 1998-01-23).
13. Gasteizko Administrazioarekiko Auzietarako 3. zenbakiko Epaitegiaren Epaia, 2021eko abenduaren 30ekoa, 3. ZO.

Bibliografia

- Agirreazkuenaga, Iñaki (1991): 'Reflexiones jurídicas sobre la oficialidad y el deber de conocimiento de las lenguas', in Sebastián Martín-Retortillo (koord.): *Estudios sobre la Constitución Española. Homenaje al profesor Eduardo García de Enterría*, II. liburukia, Madril, Civitas, 678-696.
- Arzoz Santisteban, Xabier (2009): 'Lenguas y modalidades lingüísticas en la Constitución Española: ¿Dos regímenes jurídicos diferenciados?', in Antoni Milian i Massana (koord.): *El plurilingüisme a la Constitución Española*, Bartzelona, Institut d'Estudis Autònomic, 61-122.
- Askoren artean (2022): *Higadura isila*, Oñati, HAEE.
- Cobrerros Mendazona, Edorta (1989): *El régimen jurídico de la oficialidad del euskara*, Oñati, HAEE.
- Irujo, Xabier; Urrutia, Iñigo (2022): *Historia jurídica de la lengua vasca*, 2. arg., Oñati, HAEE.
- McRae, Kenneth D. (1975): 'The principle of territoriality and the principle of personality in multilingual states', *International Journal of the Sociology of Language* 4, 33-54.
- Milian i Massana, Antoni (1984): 'La regulación constitucional del multilingüismo', *Revista Española de Derecho Constitucional* 10, 123-156.
- (1988): 'Ordenament lingüístic', in Askoren artean: *Comentaris sobre l'Estatut d'autonomia de Catalunya*, 1. liburukia, Bartzelona, Institut d'Estudis Autònomic, 169-190.
- Pérez Fernández, José Manuel (koord.) (2006): *Estudios sobre el estatuto jurídico de las lenguas en España*, Bartzelona, Atelier.
- Pons i Parera, Eva (2015): *L'oficialitat lingüística. Declaracions constitucionals i implicacions jurídiques i pràctiques*, Bartzelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- (2019): 'Balanz de la jurisprudència del Tribunal Constitucional 1979-2019', *Revista de Llengua i Dret - Journal of Language and Law* 72, 292-303.
- Solé i Durany, Joan Ramon (2009): 'L'aplicació de la Constitució i de l'Estatut d'autonomia de Catalunya. Model lingüístic territorial o model personal en els diferents sectors?', in Antoni Milian i Massana (koord.): *El plurilingüisme a la Constitución Española*, Bartzelona, Institut d'Estudis Autònomic, 145-208.
- Torrealdai, Joan Mari (1998): *El Libro Negro del euskera*, Donostia, Tartalo.
- Urrutia, Iñigo; Irujo, Xabier (2014): 'El estatus jurídico del euskera en las transiciones políticas a lo largo de los siglos XIX y XX', in Juan Mardariaga Orbea eta Álvaro Adot (koord.): *El euskera en las altas instituciones de gobierno a través de la historia*, Arre, Pamiela, 203-256.

- Vernet i Llobet, Jaume (1992): *Normalització lingüística i accés a la funció pública*, Bartzelona, Fundació Jaume Callís.
- (koord.) (2003): *Dret lingüístic*, Valls, Cossetània.
- Zabaleta Apaolaza, Eneritz (2015): 'Principios constitucionales sobre las lenguas en Francia', *Revista de Llengua i Dret - Journal of Language and Law* 63, 92-112.